

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504 - 2509) จนถึง ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) เป็นต้นมา มีจุดเน้นการพัฒนาในด้านโครงสร้างพื้นฐานและการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เมื่อถึงช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) จึงได้บรรจุแผนการพัฒนาชนบทและได้เริ่มให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามผลจากการพัฒนาที่ผ่านมา แม้จะทำให้เกิดความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจแต่ได้ก่อปัญหาทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมขึ้นมา ดังที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2538) ได้สรุปไว้ว่า การพัฒนาประเทศโดยมุ่งเน้นการเร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมา นับว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี โดยเศรษฐกิจของประเทศสามารถขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยเฉลี่ยถึงกว่าร้อยละ 7 ต่อปี และรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรเพิ่มขึ้นประมาณ 3-6 เท่า แต่ผลการพัฒนาที่ผ่านมาก่อให้เกิดปัญหาทางด้านสังคม สิ่งแวดล้อม ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สรุปผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาได้ว่าเศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน

ด้วยเหตุดังกล่าว นับตั้งแต่ปี 2538 เป็นต้นมา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้เปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ใหม่ พยายามให้ประชาชนทุกอาชีพจากทุกท้องถิ่น ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวคิด ทิศทาง ให้เป็นแผนพัฒนาของประชาชน มีการระดมความคิดจากประชาชนทั้ง 9 ภูมิภาค ด้วยการจัดสัมมนา 9 ครั้ง ทั่วประเทศ ได้ผลสรุปแนวคิด ทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ว่า ปรับแนวคิดการพัฒนาจากเดิมที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นจุดมุ่งหมายหลักของการพัฒนา แต่เพียงอย่างเดียว มาเป็นการเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพราะคนเป็นปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จของการพัฒนาในทุกเรื่อง โดยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะ

ช่วยให้คนมีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540:๑) แนวคิดนี้ได้รับการชานรับจากบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง ดังจะเห็นจากกาที่ธนาคารกสิกรไทยได้มีโครงการการศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์ : สูความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า เนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปีของธนาคาร โดยมีศาสตราจารย์ ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต เป็นประธานคณะศึกษาและได้ผลสรุปจากการศึกษา เรื่องการพัฒนาประเทศในอนาคตว่าการศึกษามีบทบาททำให้คนมีความสุข ครอบคลุมรอบอุ่มชนเข้มแข็ง สังคมสันติ สิ่งแวดล้อมยั่งยืน (คณะศึกษาโครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2538 : 17)

สถาบันการศึกษาเป็นสถาบันสังคมสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เป็นไปในทิศทางของแผนพัฒนาของประเทศ การทำหน้าที่ของสถาบันการศึกษา จำเป็นต้องดำเนินให้สอดคล้องได้สัดส่วนกับสถาบันอื่นในสังคม เพื่อให้การพัฒนาในภาพรวมเกิดประสิทธิภาพ Talcott Parsons เห็นว่าการศึกษทำหน้าที่หลัก 2 ประการ ประการแรกทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม โดยการพัฒนามนุษย์ให้มีบทบาทและมีความสามารถที่สังคมยอมรับ และต้องการ ประการที่สอง ทำหน้าที่คัดเลือกจัดสรรผู้เรียน เข้าสู่ช่องทางของการศึกษาและสังคมตามเกณฑ์ ของสติปัญญาและจริยธรรม (อ้างถึงใน ชนิตา รัชพลเมือง, 2528.) ดังนั้นสถาบันการศึกษาจะมีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา แต่ต้องคำนึงอยู่เสมอว่า การศึกษาจะไม่กลายเป็นตัวจักรอย่างหนึ่ง ซึ่งก่อการขยายช่องว่างผู้มี (The have) หรือคนรวยกับผู้ไม่มี (The have not) หรือคนจน ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ (ชนิตา รัชพลเมือง, 2525 : 90)

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 ได้กำหนดแนวนโยบายที่สำคัญประการหนึ่งคือ จัดระบบเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้เรียนรู้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องตลอดชีวิต และมีการจัดการศึกษาสำหรับระบบเครือข่ายการเรียนรู้และบริการการศึกษาเพื่อปวงชน ไว้ข้อหนึ่ง ดังนี้ ส่งเสริมให้ชุมชนจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการศึกษา การแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสาร และการรู้จักเลือกสรร ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาการอื่น ๆ ให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของตน เพื่อให้พัฒนาชุมชนได้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการนั้น และหาวิธีการต่าง ๆ สนับสนุนให้มีการแลก

เปลี่ยนประสบการณ์ การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ระหว่างชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
แห่งชาติ, 2535 : 23)

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการ
การศึกษาเพื่อปวงชนและเครือข่ายการเรียนรู้ว่า เร่งรัดการจัดการศึกษาให้มีลักษณะเป็นเครือข่าย
ของการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่นหลากหลายในรูปแบบและวิธีการให้สอดคล้องกับความต้องการ
ของบุคคล ชุมชน และสังคม ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จากแผนการ
ศึกษาและนโยบายดังกล่าว ส่งผลให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดแนวทางการพัฒนา
เครือข่ายการเรียนรู้ไว้ในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ว่า
เร่งรัดให้มีระบบเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต โดยเน้นการพัฒนา
ศักยภาพของชุมชนที่จะเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรม และการใช้ทรัพยากรทางการศึกษาระหว่าง
หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนแหล่งวิทยาการอื่น ๆ สำนักงานคณะกรรมการการ
ศึกษาแห่งชาติและกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดให้ใช้เครือข่ายการเรียนรู้เป็นยุทธศาสตร์
หนึ่งในการพัฒนาคน ซึ่งสอดคล้องกับความคาดหวังของแนวทางการพัฒนาประเทศที่ประสงค์
จะให้การศึกษา มีบทบาทในการพัฒนาคน ชุมชนซึ่งจะส่งผลให้คนมีความรู้ ชุมชนเข้มแข็ง
ครอบครัวอบอุ่น และสังคมสันติสุข

แนวคิดและทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 -
2544) ซึ่งมุ่งเน้นพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางและแนวความคิดในการจัดเครือข่ายการเรียนรู้ที่มี
ลักษณะยืดหยุ่นหลากหลาย และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้
ตลอดชีวิต ดังกล่าวอาจนับได้ว่ามีส่วนผลักดันโครงการของกรมการศึกษานอกโรงเรียน และ
โครงการของหน่วยงานของรัฐและภาคเอกชนหลายโครงการที่มุ่งพัฒนาการจัดการกระบวนการเรียนรู้
และการพึ่งตนเอง กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538 : 18,22) ได้กำหนดแนวคิดเกี่ยวกับการ
พัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ให้พัฒนาและเสริมบทบาทของ
ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ โดยจัดและส่งเสริมกิจกรรมการศึกษาของ
ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ให้มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การประชุม อบรม เป็นกิจ
กรรมต่อเนื่องในการพัฒนาให้แก่ชุมชน

สำหรับภาคธุรกิจ อาทิ บริษัทบางจากการปิโตรเลียม จำกัด ได้มีแนวคิดด้าน
การพัฒนาประเทศ โดยใช้เครือข่ายการเรียนรู้และการพึ่งตนเอง เช่นเดียวกัน โสภณ สุภาพงษ์

(2538: 10) กล่าวว่า การพัฒนาต้องพัฒนาจากรากฐานของเรา ธรรมชาติ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของเรา เรามีความสามารถมีจุดแข็งอะไร มีจุดด้อยอะไร เราจะพัฒนาตัวเราขึ้นได้ ไม่ใช่รออยากเป็นอะไรก็ไปซื้อ มา จากแนวคิดดังกล่าว บริษัท บางจากการปิโตรเลียม จำกัด ได้ดำเนินโครงการธุรกิจชุมชนเพื่อตั้งปั๊มชุมชนในชนบทมีเป้าหมาย การค้าเล็ก ๆ ที่คนจนสามารถทำได้โดยไม่เสี่ยง ทำเป็นปั๊มขนาดเล็กแบบสหกรณ์ ในรูปของเครือข่าย นอกจากลงทุนน้อยแล้วก็ต้องไม่ไกลจากวิถีชีวิตเดิม การพัฒนาดังกล่าวชุมชนต้องเป็นเจ้าของ และต้องมีกระบวนการกลุ่ม เพื่อประชาชนจะได้พึ่งพากัน เรียนรู้กัน เกิดขบวนการสร้างเรื่องศิลปกรรม นอกจากนี้องค์กรชุมชน อาทิ กลุ่มเกษตรธรรมชาติ กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มออมทรัพย์ ก็ได้รื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่งคณะศึกษาโครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ (2539: 80-81) ได้วิเคราะห์กรณีของกลุ่มออมทรัพย์ว่าเป็นขบวนการที่สมาชิกกำลังกันเพื่อเรียนรู้แลกเปลี่ยน และพัฒนาขบวนการของตนเอง โดยการสร้างเครือข่ายของตนเองขึ้น ทำหน้าที่หลักคือเป็นเวทีพบปะแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เรียนรู้และเกื้อกูลต่อการพัฒนากลุ่มและเครือข่ายออมทรัพย์ให้เข้มแข็ง

สำหรับแนวคิดการพึ่งตนเอง (self-reliance) เป็นแนวคิดที่สำคัญที่ได้รับการยอมรับในการพัฒนาในปัจจุบัน กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) ให้ความหมาย ในการพึ่งตนเองในเชิงปัจเจกบุคคลไว้ว่า ได้แก่กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีวิตของตนเอง และให้ความหมาย ในเชิงกลุ่มไว้ว่า ได้แก่การที่สังคม (กลุ่ม) มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง (self fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเองด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงรวมถึงว่า บุคคลหรือกลุ่มมีอิสระในการตั้งเป้าหมาย และมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความพยายามและกำลังของตนเอง นอกจากนี้ การพึ่งตนเองยังหมายถึงความเข้มแข็ง ความยั่งยืน ความเป็นอิสระ การมีภูมิคุ้มกัน มีผู้ให้ความเห็นว่าเศรษฐกิจกระแสหลัก ควรเป็นเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง การพึ่งตนเอง ด้วยคำนึงถึงพื้นฐานของตนเอง พื้นฐานของสังคม (ประเวศ วะสี, 2530 : 7) สำหรับองค์ประกอบของการพึ่งตนเองของชุมชนนั้น สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยได้รับมอบหมายจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ให้ศึกษาองค์ประกอบที่เป็นตัวกำหนดการพึ่งตนเองได้ของชุมชนชนบท พบว่าจะต้องประกอบด้วยการพึ่งตนเอง 5 ด้าน คือ ด้านเทคโนโลยี (Technology : T) ด้านเศรษฐกิจ (Economic : E) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

(Resource : R) ด้านจิตใจ (Mental : M) และด้านสังคมวัฒนธรรม (Social : S) พร้อมทั้งมีกระบวนการสร้างขีดความสามารถของชุมชน คือการสร้างความสมดุล การสร้างความสามารถในการจัดการ และการสร้างเครือข่ายการทำงาน

ด้วยหลักการและเหตุผลดังที่พรรณานี้ จะเห็นว่าทั้งชุมชน หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนา และมีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาคนซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศ ทิศทางและแนวโน้มพัฒนาการศึกษาได้กำหนดให้เครือข่ายการเรียนรู้เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในแนวทางการจัดการศึกษา นอกจากนั้นแล้วหน่วยงานที่มีบทบาทในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนได้กำหนดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาในแต่ละแผน แต่ในแง่ผลการปฏิบัติ เจือจันทร์ จงสถิตอยู่ (2538: 2) ให้ความเห็นว่ายังมีปัญหาอยู่ เพราะการดำเนินงานของฝ่ายต่าง ๆ ยังมีลักษณะค่อนข้างกระจัดกระจาย ต่างฝ่ายต่างไม่ได้รับรู้และเรียนรู้ว่ามีองค์กรหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่สนใจและดำเนินงานในเรื่องเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ผู้วิจัยจึง เห็นความจำเป็นต้องพัฒนา เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในชุมชนเพื่อเสริมการพัฒนาให้ยั่งยืน ซึ่งนับได้ว่าเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดและทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ในการพัฒนาและส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต เป็นการพัฒนาศักยภาพและการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชน อันจะเป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการศึกษาที่สำคัญในอนาคต ยิ่งกว่านั้นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 78 ระบุไว้ว่า รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเอง และตัดสินใจในกิจการของท้องถิ่นได้เองพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ผู้วิจัยจึงเชื่อว่าการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน จะเป็นประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อการจัดและการส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนให้เหมาะสมกับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญอันเป็นหลักในการปกครองประเทศ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน
2. เพื่อศึกษาความเป็นไปได้และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน

ขอบเขตการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้จะพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนจากการศึกษาบทเรียนของเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง ในระดับชุมชนที่ประสบความสำเร็จ จำนวน 3 กลุ่ม โดยพิจารณาตามองค์กรเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการเกิดเครือข่าย คือ กลุ่มที่หนึ่งเป็นเครือข่ายที่เกิดจากองค์กรชุมชนและองค์กรวิชาการ กลุ่มที่สองเป็นเครือข่ายที่เกิดจากองค์กรเอกชน และองค์กรธุรกิจ และกลุ่มที่สามเป็นเครือข่ายที่เกิดจากองค์กรภาครัฐ

2. เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนในการศึกษานี้ หมายถึง การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนให้แก่สมาชิกของเครือข่าย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การพึ่งตนเองในที่สุด

3. การพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจ และด้านสังคมวัฒนธรรม โดยมีกระบวนการสร้างความสามารถ 3 กระบวนการ คือ การสร้างความสมดุลของกระบวนการพึ่งตนเอง การสร้างความสามารถในการจัดการ และการสร้างเครือข่ายการทำงาน ตามแนวคิดจากรายงานการวิจัย การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบทของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2538)

4. การวิเคราะห์เครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย

4.1 รูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้

4.1.1 พัฒนาการของเครือข่ายการเรียนรู้

4.1.2 เป้าหมายการพึ่งตนเองของเครือข่ายการเรียนรู้

4.1.3 องค์กรและโครงสร้าง

4.1.3.1 เครือข่าย

4.1.3.2 องค์กรเครือข่าย

4.1.4 การจัดกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้

4.2 แนวทางที่สามารถจะนำมาใช้ในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอก

โรงเรียน

4.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน

5. การวิเคราะห์เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน ประกอบด้วย
 - 5.1 องค์การภาครัฐ ได้แก่ หน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจ
 - 5.2 องค์การเอกชน เป็นองค์การที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของประชาชน โดยมีการจัดตั้งและดำเนินการตามกฎหมาย และกฎระเบียบของราชการ ได้แก่ สมาคม มูลนิธิ กลุ่มเกษตร กลุ่มสาธารณสุข คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มอาสาสมัคร เป็นต้น
 - 5.3 องค์การชุมชน เป็นองค์การที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวตามความสนใจ และความถนัดของประชาชนในชุมชน เพื่อป้องกันหรือแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น ได้แก่ กลุ่มสวัสดิการชุมชน กลุ่มธุรกิจชุมชน กลุ่มพัฒนา กลุ่มอนุรักษ์ เป็นต้น
 - 5.4 องค์การธุรกิจ ได้แก่ บริษัท ห้างร้าน โรงแรม ศูนย์การค้า ธนาคาร ชมรมนักธุรกิจ สหกรณ์ และองค์การธุรกิจรูปแบบอื่น ๆ
 - 5.5 องค์การวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา พิพิธภัณฑ์ ศูนย์วัฒนธรรม คนดีศรีสังคม ประชาชนชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ชำนาญการต่าง ๆ
6. รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน จะศึกษาในขอบเขต 4 องค์ประกอบ คือ
 - 6.1 สิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้
 - 6.2 ปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึง ผู้นำ สมาชิกของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์การเครือข่ายที่นำเข้ามาสู่รูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้
 - 6.3 กระบวนการ (Process) หมายถึง การมีส่วนร่วมขององค์การเครือข่ายและกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้
 - 6.4 ผลผลิต (Product) หมายถึง เครือข่ายในการจัดกิจกรรมและการพึ่งตนเองตามเป้าหมายที่กำหนดไว้
7. การศึกษาความเป็นไปได้ของรูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน จะศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของชุมชน ตัวอย่างเครือข่ายการเรียนรู้ องค์การเครือข่ายและการมีส่วนร่วมและนโยบายของรัฐ

8. การวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน แบ่งเป็น

8.1 ปัจจัยภายนอกเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง สิ่งสนับสนุนที่ส่งผลให้เครือข่ายสามารถจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้

8.2 ปัจจัยภายในเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง สิ่งสนับสนุนภายในเครือข่ายที่ส่งผลให้เครือข่ายสามารถจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้

ข้อจำกัดของการวิจัย

1. การศึกษากรณีศึกษาคั้งนี้ เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องเวลา จึงอาจทำให้การศึกษา ยังไม่สมบูรณ์ทุกประเด็น
2. ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้ในพื้นที่ของชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกับกรณีศึกษา อาทิ มีปัญหาและความต้องการด้านเศรษฐกิจของชุมชน มีปัจจัยเบื้องต้นในการผลิตและมีโครงสร้างพื้นฐานในชุมชนดีพอสมควร โดยการพิจารณาประยุกต์รูปแบบให้เหมาะสมกับแต่ละชุมชน คงไม่สามารถนำไปใช้อย่างกว้างขวางได้

คำจำกัดความในการวิจัย

1. เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง
 - 1) การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ระหว่างบุคคล องค์กร และแหล่งความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนเป็นระบบที่เชื่อมโยงกัน ส่งผลให้เกิดการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง การพัฒนา การประยุกต์ความรู้ใหม่ ๆ และมีพลังที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน
 - 2) บุคคล องค์กร และแหล่งความรู้ ได้อาศัยความหมายของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2538 : 25) จัดไว้เป็นองค์กรเครือข่าย องค์กรเครือข่ายนี้ มีความรู้และประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายคือ
 - 2.1) องค์กรภาครัฐ ได้แก่ หน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจ
 - 2.2) องค์กรเอกชน เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของประชาชน โดยมีการจัดตั้งและดำเนินการตามกฎหมาย และกฎระเบียบของราชการ ได้แก่ สมาคม มูลนิธิ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสาธารณสุข คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มอาสาสมัคร เป็นต้น

2.3) องค์การชุมชน เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวตามความสนใจ และความถนัดของประชาชนในชุมชน เพื่อป้องกันหรือแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น ได้แก่ กลุ่มสวัสดิการชุมชน กลุ่มธุรกิจชุมชน กลุ่มพัฒนา กลุ่มอนุรักษ์ เป็นต้น

2.4) องค์กรธุรกิจ ได้แก่ บริษัท ห้างร้าน โรงแรม ศูนย์การค้า ธนาคาร ชมรม นักธุรกิจ สหกรณ์ และองค์กรธุรกิจรูปแบบอื่น ๆ

2.5) องค์กรวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา พิพิธภัณฑ์ ศูนย์วัฒนธรรม คนดีศรีสังคม ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ชำนาญการต่าง ๆ

3) การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่องค์กรเครือข่าย ได้เรียนรู้และดำเนินการในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนร่วมกัน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน โดยอาศัยความหมายของ John M. Cohen และ Norman T. Uphoff (1980 : 219) คือ

3.1) การตัดสินใจ (Decision-making) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เพื่อตัดสินใจในการริเริ่ม ตัดสินใจในการดำเนินงาน

3.2) การปฏิบัติการ (Implementation) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เพื่อการจัดสรรทรัพยากร การบริหารงาน การประสาน และการขอความช่วยเหลือ

3.3) การได้รับประโยชน์ (Benefits) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อ การได้รับประโยชน์ อาทิ รายได้ สิ่งของ หรือความพอใจอื่น ทั้งเป็นส่วนของชุมชนและบุคคล รวมทั้งผลในเชิงลบด้วย

3.4) การประเมินผล (Evaluation) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อ การประเมินผลกิจกรรม

2. เป้าหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง ผลของการดำเนินงานเครือข่ายการเรียนรู้ จะก่อให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชนจากระดับหนึ่งไปยังอีกระดับหนึ่ง โดยอาศัยความหมายของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2538) การพึ่งตนเองของชุมชนประกอบด้วย

1) สาระของการพึ่งตนเองตามองค์ประกอบ 5 ด้าน คือ

1.1) ด้านเทคโนโลยี (Technology : T) หมายถึง การรักษา และสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น การดัดแปลงเทคโนโลยีพัฒนา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาจากภายนอกชุมชนให้เหมาะสมกับสภาพชุมชนของตน

1.2) ด้านเศรษฐกิจ (Economic : E) หมายถึง ความพอดีระหว่างรายรับรายจ่าย ความพอดีระหว่างการกู้เงินกับขีดความสามารถในการคืนเงินกู้ ความพอดีระหว่างความต้องการทางวัตถุและทางจิตใจ

1.3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Resource : R) หมายถึง การฟื้นฟู รักษา และเสริมสร้างความเป็นธรรมชาติให้เกิดขึ้นในชุมชน

1.4) ด้านจิตใจ (Mental : M) หมายถึง การฟื้นฟู รักษา และเสริมสร้างควมมีคุณธรรมของชุมชน การยอมรับและเชื่อมั่นในความสามารถของชุมชน

1.5) ด้านสังคมวัฒนธรรม (Social : S) หมายถึง การฟื้นฟู รักษา และเสริมสร้างควมมีเอกลักษณ์และศักดิ์ศรีของชุมชน

2) มีกระบวนการสร้างขีดความสามารถของชุมชน 3 กระบวนการคือ

2.1) การสร้างความสมดุลของสาระการพึ่งตนเอง (Balance : B) หมายถึง ความสอดคล้อง ความกลมกลืนกันระหว่างเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม

2.2) การสร้างความสามารถในการจัดการ (Ability : A) หมายถึง การวิเคราะห์ การวางแผน และการจัดระบบชุมชน โดยเฉพาะเรื่องสาระการพึ่งตนเอง ทั้งนี้ ชุมชนอาจขอความช่วยเหลือจากภายนอก หรือข้อคิดเห็นและการสนับสนุน

2.3) การสร้างเครือข่ายการทำงาน (Net-working : N) หมายถึง ความสัมพันธ์ของชุมชน และองค์กรเครือข่าย ให้ชุมชนมีพลังในการจัดการชุมชน ซึ่งเป็นความสมดุลของสาระการพึ่งตนเอง

3. กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน อาจจัดเป็นเอกเทศหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น ๆ สำหรับบุคคล องค์กรหรือหน่วยงานที่ใช้ความพยายามในการจัดนั้น อาจเป็นหน่วยงานทางการศึกษาโดยตรง หรือเป็นหน่วยงานที่อาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือไปสู่วัตถุประสงค์ของการพัฒนา โดยครอบคลุมสาระสำคัญ 3 ประการ คือ

1) กลุ่มเป้าหมาย คือบุคคลที่มีอายุ 14 ปี บริบูรณ์ หรือพ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับแล้ว และไม่อยู่ในระบบโรงเรียน

2) ลักษณะของกิจกรรม ยืดหลักของความยืดหยุ่น คล่องตัว ปรับเปลี่ยนได้ตามวัตถุประสงค์และสถานการณ์ อาทิ หลักสูตร วิธีการ ระยะเวลา ผู้จัด สถานที่จัด

3) สาระของกิจกรรมมี 3 มิติ โดยอาศัยความหมายของ โกวิท วรวิพัฒน์ (2533 : 14) คือ

3.1) การจัดการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิต หมายถึง การศึกษาที่ส่งเสริมและพัฒนาความรู้ในระดับพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต มุ่งพัฒนาให้กลุ่มเป้าหมายสามารถพัฒนากระบวนการเรียนรู้ คิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา และรู้จักหาข้อมูลประกอบการคิด การตัดสินใจในการดำรงชีวิตประจำวัน

3.2) การจัดการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อพัฒนาข่าวสารข้อมูล หมายถึง การศึกษาที่ส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายรู้จักค้นคว้าหาความรู้และข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ให้ทันต่อเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงของสังคม

3.3) การจัดการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อพัฒนาทักษะและอาชีพ หมายถึง การศึกษาที่ส่งเสริมและพัฒนาความรู้ ทักษะและอาชีพให้กับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำไปประกอบอาชีพ หรือพัฒนาอาชีพของตน

4. กระบวนการเรียนรู้ โดยอาศัยความหมายของสุนทร สุนันท์ชัย (2535 : 39) หมายถึง การเรียนรู้ที่ประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) ตระหนักในปัญหา หมายถึง การเข้าใจว่าเรื่องใดเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไข
- 2) การหาทางเลือกที่หลากหลาย หมายถึง การกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหา
- 3) กำหนดทางเลือกที่เหมาะสม หมายถึง การตัดสินใจเลือกทางเลือกที่คาดว่าจะแก้ปัญหาได้
- 4) การเรียนรู้ปฏิบัติการ หมายถึง การดำเนินการตามทางเลือก
- 5) การปรับปรุงแก้ไข หมายถึง การรวบรวมข้อมูลและปรับปรุงแก้ไข
- 6) การประเมินผล หมายถึง การสรุปผลการปฏิบัติการ

5. การเรียนรู้ตามอัธยาศัย โดยอาศัยความหมายของกรมการศึกษานอกโรงเรียน (2539 : 15) หมายถึง การที่บุคคลสามารถเรียนรู้ สามารถแก้ปัญหา อันเนื่องมาจากความสามารถในการประมวลประสบการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ

6. รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึงรูปแบบที่อาศัยวิธีการเชิงระบบ (system approach) เป็นกรอบในการเสนอรูปแบบ ซึ่ง Semprevivo (1986 : 2) เสนอไว้ว่า ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ส่วน คือสิ่งแวดล้อม (environment) ปัจจัยนำเข้า (input) กระบวนการ (process) และผลผลิต (product) มีความสัมพันธ์กัน และในการตรวจสอบเพื่อปรับปรุงแก้ไข จะต้องอาศัยข้อมูลย้อนกลับ (feedback) เพื่อตรวจสอบรูปแบบ

7. ชุมชน โดยอาศัยความหมายของคณะศึกษาโครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ (2539 : 3) ซึ่งหมายถึง กลุ่มคนซึ่งรวมตัวกันโดยอาจเป็นนิติบุคคลหรือไม่ก็ได้ มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน มีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ปัญหาและหาทางเลือกการพัฒนาที่เหมาะสม มีการจัดองค์กรเพื่อบริหารงาน และแบ่งบทบาทหน้าที่ระหว่างกรรมการและสมาชิกเพื่อให้สามารถทำงานได้ลุล่วงตามเป้าหมายของกลุ่มชุมชน อาจรวมตัวกันได้ด้วยเงื่อนไขของการอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันมีความสนใจในปัญหาาร่วมกันหรือมีวัฒนธรรมความเชื่อหรือวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. เกิดประโยชน์ในเชิงวิชาการที่จะเข้าใจถึงหลักการ และแนวการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง
2. ได้รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน เพื่อใช้จัดการในพื้นที่ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดดำเนินการรวมทั้งความเป็นไปได้และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง
3. เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย การวางแผนปฏิบัติการการดำเนินงาน รวมทั้งการนิเทศติดตามผลเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน